

บทบาทและการสื่อสารทางการเมืองผ่านวรรณกรรม
ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ: ศึกษาในช่วงเวลาปี พ.ศ. 2481–2505

The Role and Political Communication Through Literature of
Major General Luang Wichitwathakan: A Study for the Period of
B.E. 2481–2505

ครองพล อภิธนาคุณ^{1*} และ รัศมี ศรีสุนทร²

Krongphon Apithanakoon^{1*} and Rassamee Srisoontorn²

มหาวิทยาลัยเกริก

Krirk University, Thailand

E-mail: changaps@gmail.com

Received October 26, 2023; Revised November 28, 2023; Accepted December 20, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบททางการเมืองผ่านผลงานของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการที่ส่งผลต่อการสื่อสารทางการเมืองปี พ.ศ. 2481–2505 และศึกษากระบวนการสื่อสารทางการเมืองของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการผ่านวรรณกรรมในช่วงเวลาปี พ.ศ. 2481–2505 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านแบบจำลองการสื่อสารทางการเมืองของ Brian McNair และองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร S–M–C–R ของ David K. Berlo ผลการวิจัยพบว่า

1) หลวงวิจิตรวาทการ มีบทบาททางการเมืองในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใช้บทละครประวัติศาสตร์เป็นพาหนะในการนำความคิดเรื่อง “ลัทธิชาตินิยม” ไปสู่ประชาชน บทละครและงานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการสะท้อนความคิด ความเชื่อ เรื่องชาตินิยมอย่างชัดเจน บทเพลงปลุกใจหลายบทเพลงกลายเป็นผลงานอมตะ

2) กระบวนการสื่อสารทางการเมืองผ่านงานเขียนของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ : ศึกษาเวลาปี พ.ศ. 2481–2505 พบว่า (1) ผู้ส่งสาร (Sender) หลวงวิจิตรวาทการ มีบทบาทสำคัญในการสร้างค่านิยมและปลูกฝังลัทธิชาตินิยม (2) สาร (Message) หลวงวิจิตรวาทการ ใช้บทละครประวัติศาสตร์นำชื่อเมือง ภูมิภาคหรือ ชื่อบุคคลในประวัติศาสตร์มาผูกเรื่อง เช่น “เลือดสุพรรณ” (3) ช่องทางการส่งสาร (Channel) หลวงวิจิตรวาทการใช้ช่องทางการส่งสารผ่านวรรณกรรมจำนวนมาก ได้แก่ เลือดสุพรรณ ราชมนู พระเจ้ากรุงธน คีตกถลาง เจ้าหญิงแสนหวี เป็นต้น และ (4) ผู้รับสาร (Receiver) ผู้รับสาร คือชนชั้นกลาง

คำสำคัญ: การสื่อสารทางการเมือง; พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ; วรรณกรรม

Abstract

This article examines the political context from 1938 to 1962 through the works of Major General Luang Wichitwathakan, with a focus on how it affected political communication. The aim is to analyze the political communication process of Major General Luang Wichitwathakan through literature. Qualitative research was conducted using Brian McNair's political communication model and David K. Berlo's S-M-C-R communication process elements. The research findings found that:

1. Luang Wichitwathakan played an important political role in the government of Field Marshal P. Pibulsongkhram, using historical plays to introduce the concept of "Nationalism" to the public. Luang Wichitwat's writings and plays reflect his beliefs and thoughts on nationalism. Many of his inspiring songs have endured the test of time and are still celebrated today.

2. The study conducted on the political communication process through the writings of Major General Luang Wichitwathakan between the years B.E. 1938 and 1962 found that there were four key components to his writing. Firstly, Luang Wichitwathakan, as the sender or messenger, played a vital role in creating values and cultivating nationalism. Secondly, he used historical scripts, names of cities, landscapes, and historical figures to connect the story and deliver his message. For instance, he used "Luet Suphan" to connect with the story. Thirdly, he used various literary works, such as Luet Suphan, Ratchamnu, King Krunghthon, Battle of Thalang, Princess Saen Wee, etc., as channels to send his message. Finally, middle-class readers were the primary receivers of his message.

Keywords: political communication; Major General Luang Wichitwathakan; literary figure

บทนำ

ในปี พ.ศ. 2476 พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอธิบดีกรมศิลปากร และตั้งโรงเรียนสอนการดนตรีและการละครขึ้นในเมืองไทย ชื่อว่า โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ หรือโรงเรียนนาฏศิลป์ในปัจจุบัน พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ตั้งใจที่จะให้โรงเรียนนี้เป็นแหล่งเผยแพร่วัฒนธรรมไทย หากรัฐบาลต้องการให้ประเทศก้าวสู่ความเป็นอารยะ จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐบาลต้องบำรุงศิลปะควบคู่ไปกับการงานด้านเศรษฐกิจและการเมือง พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ใช้วิธีการดัดแปลง

ปรับปรุงการแสดงละครไทยให้สอดคล้องตามสมัยนิยม ฉะนั้นจะต้องฟื้นฟูความรู้เกี่ยวกับของชาติเป็นสำคัญกว่าอย่างอื่น การปลุกกระตือรือร้นความคิดของประชาชนอีกรูปแบบหนึ่ง คือ ปลุกใจด้วยละครและเพลง เพื่อเตือนชาวไทยให้มีความรัก ความสามัคคีและให้ตื่นตัวในการรักษาชาติ มีความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษที่อาบเลือดต่างน้ำเพื่อรักษาอิสรภาพไว้ได้ และยกย่องความยิ่งใหญ่ของชาติไทย ในการใช้บทละครและบทเพลงเพื่อเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมว่าเป็นวิธีการปลุกฝังได้โดยสะดวกและเข้าถึงประชาชนได้ง่ายกว่าวิธีอย่างอื่น บทละครของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้รับความนิยมแพร่หลายแม้ในปัจจุบัน และมีหน่วยงานของรัฐและสถาบันการศึกษานำมาแสดงอย่างต่อเนื่อง ส่วนบทเพลงปลุกใจมากมายก็ยังคงเป็นที่คุ้นหูและเนื้อเพลงก็ยังติดปากผู้คนในหลายวัยอยู่ทั่วไป (Buranamart, 1985)

พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ มีบทบาทด้านวรรณกรรม เพราะเป็นคนชอบอ่านหนังสือทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส จึงได้นำความรู้มาใช้ในการประพันธ์หนังสือ นวนิยาย เรื่องสั้น สารคดีทางธรรมะ จริยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ส่วนเรื่องเกี่ยวกับการเมืองได้ประพันธ์ตำราชุดใหญ่คือ “ประวัติศาสตร์สากล” แต่งบทละครประวัติศาสตร์ อาทิ เลือดสุพรรณ ราชมนู ตึกกลาง พระเจ้ากรุงธน เจ้าหญิงแสนหวี นานเจ้า ฯลฯ นอกจากนี้ยังประพันธ์เพลงปลุกใจให้รักชาติประกอบตามเรื่องในประวัติศาสตร์ เช่น ตันตระกุลไทย รักเมืองไทย เลือดสุพรรณ ตื่นเถิดชาวไทย และแหลมทอง เป็นต้น อีกทั้งยังได้เขียนนวนิยายจำนวนมาก เช่น หวังรักเหวสัก พานทองรองเลือด ดอกฟ้าจำปาศักดิ์ และกุหลาบมาละลำเลิง เป็นต้น (Buranamart, 1985)

ผลงานด้านวรรณกรรมของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ มีอิทธิพลต่อคนไทยในยุคนั้นเป็นอย่างมาก ทั้งด้านความรู้สึกรักชาติและการหล่อหลอมวัฒนธรรมทางสังคม สืบมาจนถึงปัจจุบันบทละครประวัติศาสตร์ที่พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ประพันธ์ขึ้นและผ่านการเผยแพร่ทางละครเวทีนั้นได้สื่อความหมายของอารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชาติไทยขึ้นใหม่ ให้สามารถเป็นที่เข้าใจกันได้ในกลุ่มชนรุ่นใหม่ ทำให้ได้รับความจริงว่ามหาบุรุษที่มาจากคนกลุ่มต่าง ๆ ทุกชนชั้น รวมถึงพระมหากษัตริย์ที่ต่อสู้เพื่อสร้างชาติไทย อาทิ พ่อขุนรามคำแหง สมเด็จพระนเรศวร หรือสมเด็จพระเจ้าตากสิน เป็นมหาบุรุษของชนชาติไทยที่ต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ หรือขุนนางของไทย เช่น ราชมนู และชาวบ้าน เช่น ชาวบ้านสุพรรณบุรี ตลอดจนผู้หญิงต่างก็สามารถเป็นมหาบุรุษที่ต่อสู้เพื่อสร้างชาติไทยได้เช่นกัน อิทธิพลของบทละครประวัติศาสตร์ที่พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ พยายามปลุกฝังความคิดเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมให้แก่ประชาชน เป็นบทละครปลุกใจให้รักชาติ เพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ เนื้อเรื่องของบทละครที่โดดเด่นและมีผลทำให้ประชาชนเข้าใจประวัติศาสตร์ของชาติไทยมากขึ้น อาทิ เรื่อง “เลือดสุพรรณ” เป็นเรื่องราวของความรักระหว่างดวงจันทร์เชลยสาวไทยกับมังราย ความรักระหว่างชายหญิงกับความรักชาติและความมีมนุษยธรรม เป็นสาเหตุให้เกิดโคกนาฏกรรมเรื่องนี้ขึ้น พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้รับแรงบันดาลใจในการแต่งเรื่องนี้ตอนที่ได้ไปทำการสำรวจพื้นที่ในจังหวัดสุพรรณบุรี โดยจินตนาการเมื่อสมัยที่พม่าเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา พม่าคงได้ยกกองทัพผ่านทางสุพรรณบุรี และชาวบ้านสุพรรณคงถูกทหารพม่าทารุณอย่างโหดเหี้ยม ความร้ายกาจของ

ทัพพม่าได้ฝังแน่นในใจของคนไทยโดยทั่วไป พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ต้องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติว่าเพื่อนบ้านควรจะมีมิตรจิตที่ดีแก่กันมากกว่าที่จะคิดรบราฆ่าฟันกันเหมือนสมัยก่อน โดยเน้นภาพลักษณ์ในแง่ดีของพม่า เช่น การรู้จักหน้าที่ และรักษาวินัยอย่างเคร่งครัดของแม่ทัพ ความมีน้ำใจ และการปฏิบัติตามระเบียบกองทัพอของมั่งราย ให้เป็นเครื่องมือเพื่อชี้ให้เห็นข้อบกพร่องในตัวคนไทยวรรณกรรมเรื่อง “พระเจ้ากรุงธน” เป็นบทละครเรื่องยาวเรื่องแรกที่พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ดำเนินเรื่องส่วนสำคัญให้เป็นไปตามประวัติศาสตร์ เรื่องนี้เสนอวีรกรรมของพระเจ้าตากที่รวบรวมพลเข้าต่อสู้กับพม่าจนสามารถกู้กรุงศรีอยุธยาคืนมาได้ พระเจ้าตากได้สถาปนาราชวงศ์ใหม่และปราบดาตนเป็นพระเจ้ากรุงธนบุรี ขณะเดียวกันละครก็เสนอให้เห็นถึงปัญหาภายในราชวงศ์ว่ามีการแก่งแย่งชิงอำนาจ มีการจลาจลในพระนครจนกระทั่งพระเจ้ากรุงธนถูกจับและถูกปลงพระชนม์ในที่สุด บทละครเรื่องนี้มีบทสนทนาหลายตอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยจีนเพื่อนำให้เห็นว่า ในอดีตชาวไทยและชาวจีนนั้นมีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น แม้ในการกู่ชาติสมัยที่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง บรรพบุรุษชาวจีนก็ร่วมกันต่อสู้พม่าเพื่อปกป้องผืนดินนี้ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้แต่งเพลงปลุกใจที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีน โดยใช้เป็นเพลงเปิดในตอนจบของเรื่องเมื่อกลุ่มชาวไทยและจีนเข้ามาเคารพพระศพของพระเจ้ากรุงธน และให้ตัวละครกล่าวสดุดีความสำคัญของพระเจ้ากรุงธนต่อชาวจีน พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้แต่งบทละครขึ้นมาเพื่อกระชับความสัมพันธ์ดังกล่าวให้แน่นแฟ้นขึ้น โดยสร้างให้ชาวจีนเกิดความภาคภูมิใจร่วมกันกับชาวไทยที่บรรพบุรุษของพวกเขาเคยทำประโยชน์ให้เมืองไทยในอดีตได้ (Buranamart, 1985)

จากตัวอย่างบทละครทั้งสองเรื่อง คือ เลือดสุพรรณ และพระเจ้ากรุงธน ซึ่งแต่งและแสดงในปี พ.ศ. 2479–2880 นั้น พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอประเด็นสำคัญทางด้านการเพิ่มอาวุธทางการทหาร ความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติระหว่างไทยกับจีน ให้ประชาชนทั่วไปได้ตระหนัก โดยผ่านกระบวนการโฆษณาชวนเชื่อในรูปแบบของความบันเทิง คำพูดของตัวละครที่ถูกร้อยกรองมาอย่างดี ให้เข้าถึงหัวใจของผู้ชม เตือนสติให้พวกเขาหันมานึกถึงหน้าที่ ที่ควรมีต่อชาติ บทเพลงปลุกใจที่มีเนื้อร้องจำง่าย และจังหวะเร้าใจสร้างความรู้สึกรักที่ฮึกเหิม เรื่องราวของความรัก หรือวีรกรรมที่จบลงด้วยโศกนาฏกรรม ก็ฝังอยู่ในความทรงจำได้นาน เหล่านี้เป็นกลวิธีการทางละครที่สร้างความซาบซึ้งประทับใจแก่ผู้ดู ทำให้ต้องกลับไปทบทวนข้อคิดที่ได้จากการเข้าชมละคร

นอกจากนี้การเสนอเนื้อหาดังกล่าวยังสะท้อนอุดมการณ์ทางการเมือง ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการเองที่เป็นสัญญาณเบื้องต้นของนโยบายทางการเมืองและการต่างประเทศ ที่ต่อมาจอมพล ป.พิบูลสงคราม ก็ได้สนองตอบแนวทางที่พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้ปูพื้นฐานไว้ในบทละคร ยุคนี้ บทละครและงานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการสะท้อนความคิด ความเชื่อ เรื่องชาตินิยมอย่างชัดเจน บทเพลงปลุกใจหลายบทเพลงกลายเป็นผลงานอมตะ นำมาใช้เพื่อตึงความสนใจของประชาชน บทความวิจยชิ้นนี้พยายามจะชี้ให้เห็นถึงการสื่อสารทางการเมืองผ่านวรรณกรรมของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมในด้านการปลุกใจให้รักชาติ และการทำให้ประชาชนโดยเฉพาะ

เยาวชนเข้าใจประวัติศาสตร์ของชาติ ตามประวัติศาสตร์ชาตินิยมของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ นอกจากนั้นอิทธิพลของบทละครล้วนเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ส่งต่อมาถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาททางการเมืองของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ : ศึกษาในช่วงเวลาปี พ.ศ. 2481-2505
2. เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารทางการเมืองผ่านงานเขียนของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ : ศึกษาในช่วงเวลาปี พ.ศ. 2481-2505

การทบทวนวรรณกรรม

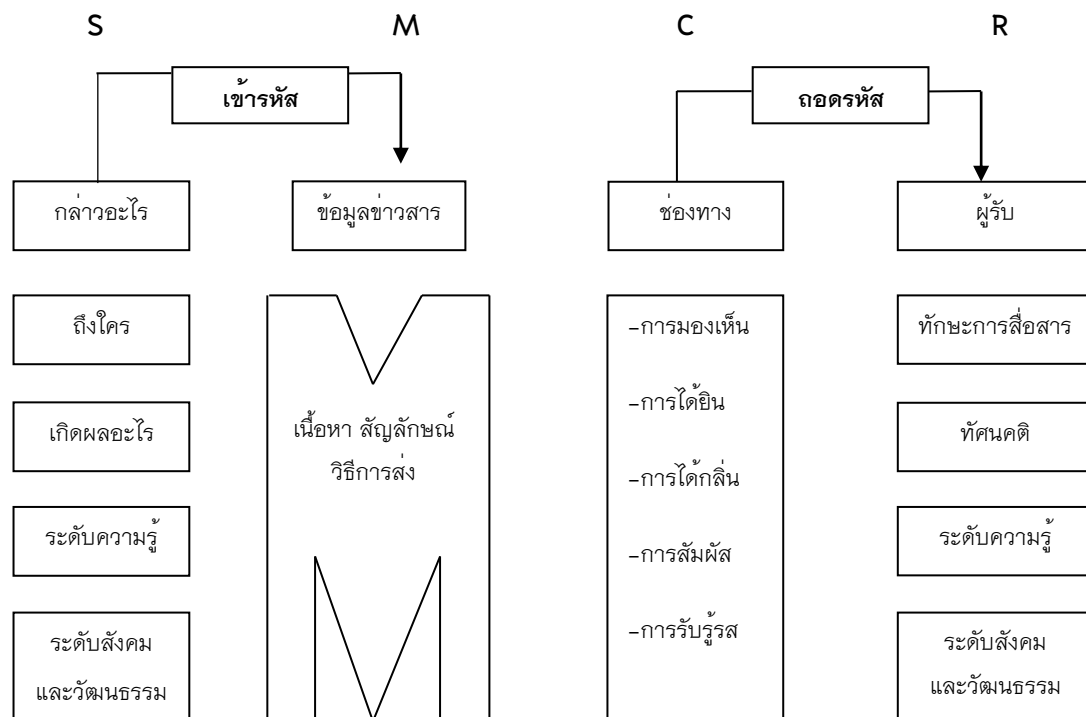
การวิจัยครั้งนี้ได้นำกรอบแบบจำลองการสื่อสารทางการเมือง (Political Communication) ของ Brian McNair (McNair, 2011) และองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร S-M-C-R ของ David K. Berlo (Berlo, 1960) มาใช้ในการอธิบายกระบวนการสื่อสารทางการเมืองของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ

ทฤษฎีและแบบจำลองการสื่อสารทางการเมือง

David K. Berlo กล่าวว่า การสื่อสารจะมีประสิทธิผลมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 4 ประการนี้ว่ามีประสิทธิภาพเพียงใด และประสิทธิภาพขององค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้ (Berlo, 1960)

1. ผู้ส่งข่าว (Sender) เป็นผู้ริเริ่มในการติดต่อสื่อสาร อาจเป็นการส่งข่าวสารจากแหล่งข่าวสารที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ แหล่งข่าวที่เป็นทางการอาจเป็นธุรกิจที่มุ่งหวังกำไรหรือเป็นองค์กรที่ไม่มุ่งหวังกำไรก็ได้
2. ข่าวสาร (Message) เป็นความนึกคิด ความคิด ทศนคติ ภาพลักษณ์ หรือข้อมูลอื่นๆ ซึ่งผู้ส่งข่าวสารต้องการที่จะส่งไปยังผู้รับข่าวสารที่กำหนดไว้ ข่าวสารนั้นอาจเป็นข้อความหรือคำพูด (Verbal) หรือการใช้สัญลักษณ์ (Nonverbal) หรือใช้ทั้งสองอย่างร่วมกัน กล่าวคือ ข่าวสารที่ใช้คำพูด (Verbal) อาจเป็นลายลักษณ์อักษรหรือการพูด โดยทั่วไปแล้วเกี่ยวข้องกับข้อมูลด้านผลิตภัณฑ์และบริการ ข่าวสารที่ใช้คำพูดจะใช้ร่วมกับภาพ หรือการสาธิตการทำงานของสินค้าหรืออื่น ๆ ซึ่งให้ข้อมูลแก่ผู้รับข่าวสารได้ดีกว่าการใช้คำพูดอย่างเดียว ส่วนข่าวสารที่ไม่ใช้คำพูด (Nonverbal) คือการติดต่อสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์ (Symbolic Communication) เช่นการใช้โลโก้ตราของสินค้า
3. ช่องทางข่าวสาร (Channel) หมายถึง สื่อหรือช่องทางที่ข่าวสารถูกส่งผ่านช่องทางการติดต่อสื่อสาร ได้แก่ การสนทนาระหว่างพนักงานขายกับลูกค้า และการติดต่อสื่อสารโดยไม่ใช้บุคคลเป็นรูปแบบการใช้สื่อมวลชน (Mass Media) ได้แก่ สื่อกระจายเสียง เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ป้ายโฆษณา หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น คอมพิวเตอร์ รวมถึงสื่อเฉพาะกิจ เช่น แคตตาล็อก แผ่นพับ เป็นต้น

4. ผู้รับข่าวสาร (Receiver) ในการติดต่อสื่อสาร ผู้รับข่าวสารจะเป็นกลุ่มผู้มุ่งหวังหรือกลุ่มเป้าหมาย (Target Audience) จึงจะทำให้การสื่อสารได้ผลดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แบบจำลองการสื่อสาร S M C R ตามแนวคิดของ Berlo (1960)

จากทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การสื่อสารเป็นกระบวนการถ่ายทอดข่าวสารที่มีความเปลี่ยนแปลงและมีความต่อเนื่องกัน โดยแต่ละองค์ประกอบจะมีความสัมพันธ์และมีผลกระทบต่อกัน ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญในการสื่อสารมี 4 องค์ประกอบคือ ผู้ส่งสาร สาร สื่อ และผู้รับสาร ผลของการสื่อสาร ผู้ส่งสารจะต้องมีความรู้ ความสามารถและความพร้อมในการสื่อสาร เพื่อให้การสื่อสารนั้นประสบความสำเร็จได้ สารที่ปรากฏในกระบวนการสื่อสารจึงเป็นสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องนำข้อมูลข่าวสารต่างๆ ไปสู่ผู้รับสารโดยแสดงออกทางภาษาหรือสัญลักษณ์ตามความเหมาะสมของผู้รับสารเพื่อให้เกิดการรับรู้และมีปฏิกิริยาตอบสนอง สื่อที่ใช้ในกระบวนการสื่อสารจะมีความหลากหลาย ทั้งนี้ ผู้ส่งสารต้องเลือกสื่อให้เหมาะสมกับสาร ผู้รับสาร และสภาพแวดล้อมของการสื่อสาร เพื่อให้การสื่อสารประสบความสำเร็จ ผู้รับสารจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของการสื่อสาร เช่นเดียวกับผู้ส่งสาร ผลของการสื่อสารคือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากผู้รับสารได้รับรู้หรือตอบสนองต่อสารของผู้ส่งสาร ซึ่งจะมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความคิด ความเชื่อ ที่แสดงออกทั้งเจตนาและไม่เจตนา ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การสื่อสารจะต้องมีองค์ประกอบของการสื่อสารทั้ง 4 องค์ประกอบ คือ ผู้ส่งสาร สาร สื่อ และผู้รับสาร จะขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไม่ได้ เพราะจะทำให้กระบวนการสื่อสารขาดประสิทธิภาพหรือไม่สามารถสื่อสารได้

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเอาทฤษฎีการสื่อสารทางการเมืองของ Berlo (1960) มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารทางการเมืองผ่านวรรณกรรม ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ในช่วงปี พ.ศ. 2481–2505 ประกอบด้วย

- 1) ผู้ส่งสาร ในที่นี้หมายถึง พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นผู้ที่มีทักษะความชำนาญในการสื่อสาร มีความสามารถในการ “การเข้ารหัส” (encode) เนื้อหาข่าวสาร
- 2) สาร หมายถึง บทละคร บทเพลง นวนิยาย ปาฐกถา ที่พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ เลือกนำเสนอแก่ผู้รับสาร
- 3) ช่องสาร คือ ช่องสารที่พลตรีหลวงวิจิตรวาทการเลือกใช้เพื่อปลูกฝังลัทธิค่านิยมความรักชาติไปยังผู้รับสาร ผ่านบทละคร บทเพลง นวนิยาย ปาฐกถา ฯลฯ เป็นต้น
- 4) ผู้รับสาร กลุ่มชนชั้นสูง ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป และกลุ่มคนรากหญ้า โดยผู้รับสารจะมีทัศนคติดีต่อบทละคร บทเพลง นวนิยาย ปาฐกถา ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ

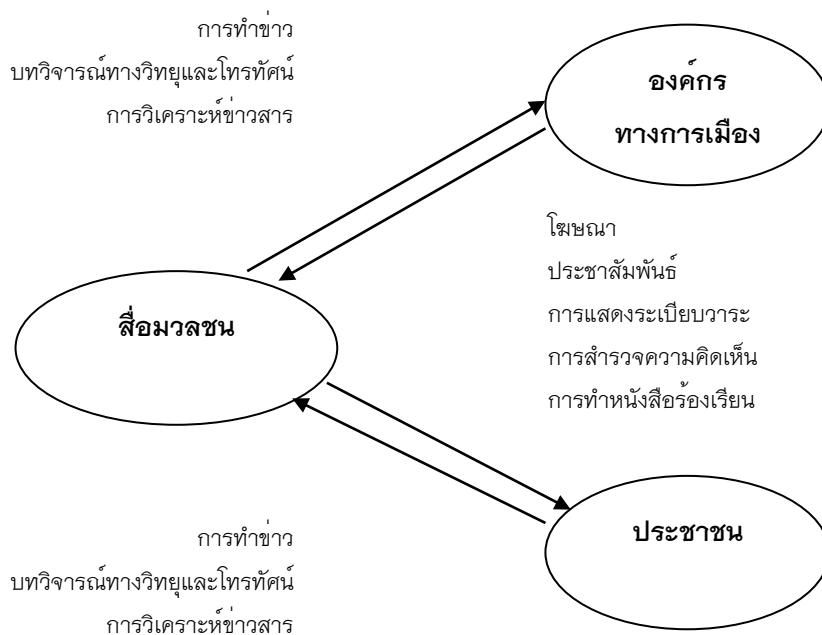
ทฤษฎีการสื่อสารทางการเมือง

Brian McNair ได้อธิบายว่า การสื่อสารทางการเมืองมีส่วนประกอบรวม 3 ส่วน ได้แก่ (McNair, 2011)

1. องค์การทางการเมือง หมายถึง พรรคการเมือง องค์การสาธารณะกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มกดดัน กลุ่มก่อการร้ายและรัฐบาล พรรคการเมืองสร้างขึ้นจากปัจเจกบุคคลที่มีความคิดหรืออุดมการณ์ตรงกัน มารวมตัวกันทำให้เกิดวัตถุประสงค์ร่วมกัน พรรคการเมืองต่างก็มีภารกิจในการที่จะสื่อสารให้แก่ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งได้เข้าใจวัตถุประสงค์และให้การยอมรับ และพิสูจน์ให้เห็นอุดมการณ์และความตั้งใจของพรรคผ่านการเลือกตั้ง (ทำตามที่ได้คำมั่นไว้แก่ประชาชน) พรรคการเมืองก็ต้องสื่อสารกับสื่อในรูปแบบของการโฆษณาประชาสัมพันธ์ในอันที่จะแสดงจุดยืนของตนให้เป็นที่เข้าใจและแพร่หลายไปสู่ผู้รับสาร ให้พรรคมั่นใจว่าได้รับการตอบรับสูงและได้รับการปฏิสนธิ์น้อยที่สุด

2. สื่อ ทำหน้าที่สื่อสารทางการเมืองส่งไปยังทั้งองค์การทางการเมืองและประชาชนในรูปแบบของบทบรรณาธิการ บทวิเคราะห์

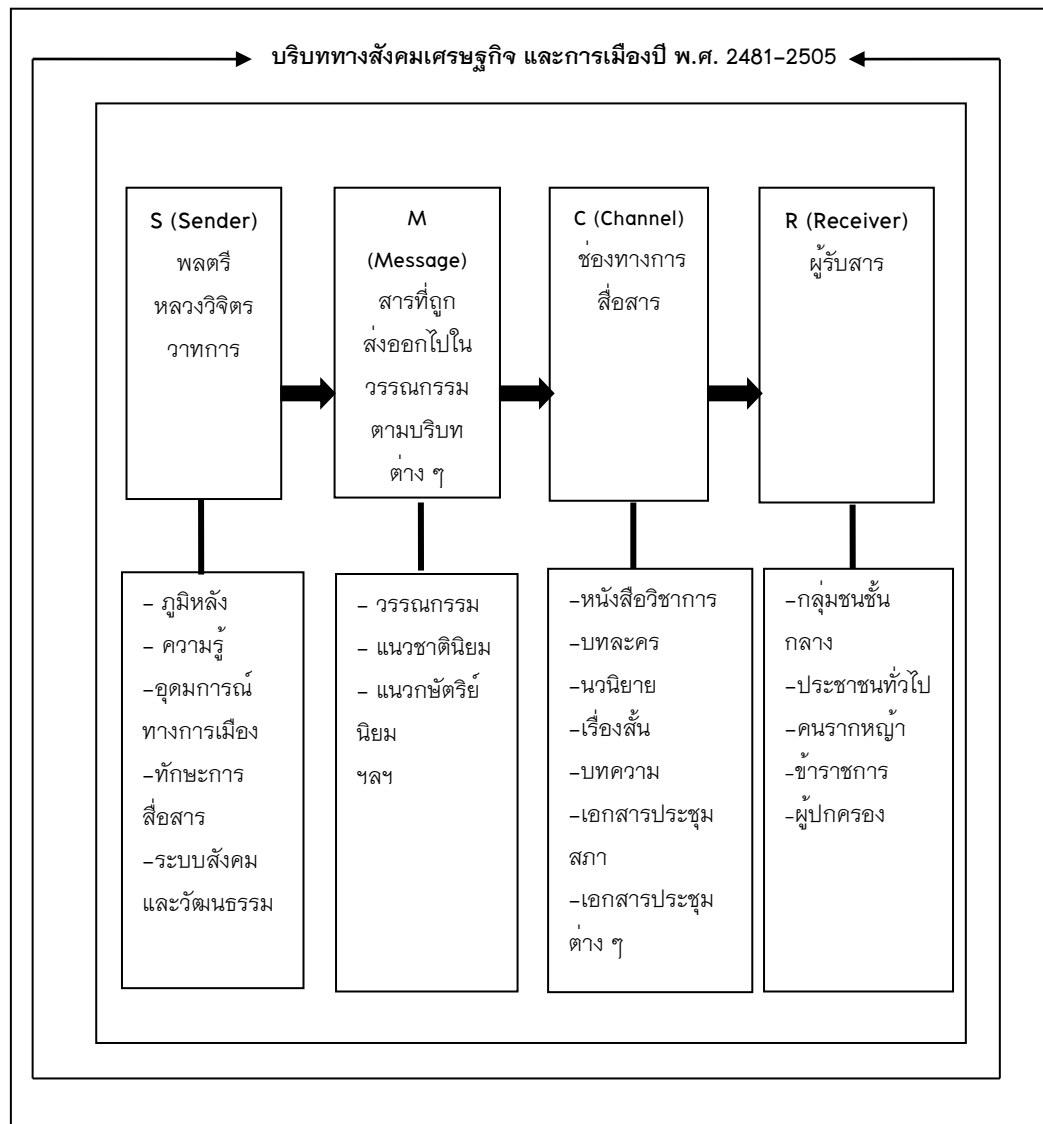
3. ประชาชนหรือผู้รับสาร เป็นเป้าหมายสูงสุดของพรรคการเมืองจะส่งสารและเกิดประสิทธิภาพผู้รับสารหรือประชาชนสามารถสะท้อนความรู้สึกนึกคิดผ่านทางจดหมายหรือทางการสำรวจความคิดเห็น เมื่อเราศึกษากระบวนการสื่อสารทางการเมืองไม่ใช่แต่เพียงการศึกษากระบวนการสื่อสารทางการเมืองจากสถาบันทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังรวมกระบวนการสื่อสารทางการเมืองขององค์การหรือหน่วยงานที่มีความต้องการส่งข่าวสารไปยังผู้รับสารในกลุ่มเป้าหมาย ที่ผู้ส่งสารนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้รับสารได้รับรู้ข่าวสารต่างๆ เหล่านั้น เพื่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งในทางการเมืองในเรื่องของการใช้อำนาจและจัดสรรผลประโยชน์ต่างๆ ของหน่วยงานหรือองค์การนั้น

ภาพที่ 2 การสื่อสารทางการเมือง (McNair, 2011)

จากแบบจำลองดังกล่าว กลุ่มการเมืองและนักการเมือง รวมถึงผู้เกี่ยวข้องทางการเมืองอันได้แก่ ข้าราชการ ผู้ที่เป็นตัวแสดงทางการเมืองทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารโดยมีเป้าหมาย เพื่อแสวงหาการยอมรับสนับสนุนในหมู่ประชาชน ในส่วนของผู้รับสารซึ่งเป็นประชาชนนั้น ก็ได้เป็นฝ่ายถูกระทำแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่อาจแสดงบทบาทกลับมาเป็นผู้ส่งสารไปยังนักการเมืองหรือฝ่ายการเมืองได้ด้วยวิธีการสันติหรือรุนแรง เช่น การยื่นจดหมายเรียกร้อง การเดินขบวนประท้วงต่อต้าน ทั้งหมดนี้กระทำโดยมีสื่อมวลชนเป็นตัวกลางในการเผยแพร่ข่าวสาร

กรอบแนวคิดวิจัย

แบบจำลองนี้ สามารถอธิบายการไหลเวียนของข่าวสารจากพลตรีหลวงวิจิตรวาทการในฐานะผู้ส่งสาร ผู้ส่งสาร (Sender) ได้แก่ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ

สาร (Message) ประกอบด้วยเนื้อหาของสาร ที่ถูกส่งออกไปผ่านวรรณกรรมตามบริบทต่าง ๆ ประกอบด้วย วรรณกรรมแนวชาตินิยม แนวกษัตริย์นิยม และ ฯลฯ

ช่องทางการสื่อสาร (Channel) ได้แก่ การใช้สื่อผ่านช่องทางต่าง ๆ ในการสื่อสารทางการเมืองของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ได้แก่ หนังสือวิชาการ บทละคร นวนิยาย เรื่องสั้น และบทความ เอกสารประชุมสภา เอกสารประชุมต่าง ๆ

ผู้รับสารของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ประกอบด้วย กลุ่มชนชั้นกลาง ประชาชนทั่วไป คนรากหญ้า ข้าราชการ และ ผู้ปกครอง

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยเลือกใช้กรอบการศึกษากระบวนการสื่อสารของ Berlo (1960) ในตัวแบบ SMCR Model โดยศึกษากระบวนการสื่อสารทางการเมืองผ่านวรรณกรรมของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการในช่วงปี พ.ศ. 2481–2505

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยอาศัยเทคนิคในการศึกษา เพื่อให้เข้าถึงสาระและแก่นแท้โดยเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่

1. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผู้ศึกษามุ่งหาคำตอบจากผู้ให้ข้อมูล (Key informants) เป็นรายบุคคล โดยประเด็นที่ศึกษา คือ กระบวนการสื่อสารทางการเมืองของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ เริ่มตั้งแต่ช่วงดำรงตำแหน่งทางการเมืองสมัยรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม สมัยรัฐบาล จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และช่วงรับราชการ

2. ศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ การวิจัยครั้งนี้มีการใช้ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ เพื่อค้นหารูปแบบ (Models) ของกระบวนการสื่อสารทางการเมืองของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ตั้งแต่ช่วงที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองสมัยรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม สมัยรัฐบาล จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และช่วงที่รับราชการ ผู้วิจัยคัดเลือกวรรณกรรมที่โดดเด่นจำนวน 10 เรื่อง ได้แก่ เลือดสุพรรณ, ราชมนู, ศักดิ์กลาง, พระเจ้ากรุงธน, เจ้าหญิงแสนหวี, น่านเจ้า, สหราชอาณาจักร, ครุฑดำ, อาณาภพพ่อนรามคำแหง และ อาณาภพแห่งความเสียสละ เป็นต้น

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงกลุ่มผู้ใกล้ชิดกับพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ กลุ่มนักวิชาการ ได้แก่ กลุ่มนักวิชาการด้านการสื่อสารทางการเมือง ได้แก่ รองศาสตราจารย์ สุขุม นวลสกุล นักวิชาการอิสระ, ศาสตราจารย์ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ นักเขียนและนักประวัติศาสตร์ โดยผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive) ทั้งนี้ เพื่อให้ได้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับคุณสมบัติที่ผู้วิจัยต้องการ และสามารถให้ข้อมูลที่มีคุณภาพ ครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 3 ขั้นตอน (Nimpanich, 2008) ได้แก่ การลดทอนข้อมูล (Data Reduction) การแสดงข้อมูล (Data Display) การสรุปยืนยันและตรวจสอบข้อมูล (Drawing and Verifying Conclusion) เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลมาแล้ว ในขั้นตอนแรกได้เลือกข้อมูลที่เข้าใจง่าย สรุปย่อ ลงรหัส จัดแบ่งเป็นกลุ่ม ปรับลด หรือ หาข้อมูลเพิ่มเติมจนได้ข้อสรุปและสามารถพิสูจน์บทสรุปจนเป็นที่น่าพอใจ จากนั้นจึงนำข้อมูลมาแสดงโดยการพรรณนา แล้วจึงสังเคราะห์เป็นข้อสรุปย่อย ผู้วิจัยมุ่งหวังให้ข้อมูลสรุปรวมของงานวิจัยนี้ไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ ในรูปแบบกระบวนการสื่อสารทางการเมืองของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการผ่านวรรณกรรมที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงต่อไป

ผลการวิจัย

1. การศึกษาบริบททางการเมืองผ่านผลงานของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการที่ส่งผลต่อการสื่อสารทางการเมืองปี พ.ศ. 2481–2505 พบว่า หลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้มีบทบาททางการเมืองอยู่ในชนชั้นปกครองซึ่งต้องการ “สร้างชาติ” โดยใช้ “ลัทธิชาตินิยม” หลังจากหลวงวิจิตรวาทการได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ ในรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2494–2495) บทบาทสำคัญที่สุดของหลวงวิจิตรวาทการในฐานะนักการเมืองและนักชาตินิยม คือปั้นประเทศชาติให้เป็นประเทศมหาอำนาจ โดยการปฏิวัติวัฒนธรรม ซึ่งใช้ “ลัทธิชาตินิยม” เป็นเครื่องมือปลุกและกระตุ้นเตือนจิตสำนึกของประชาชนให้รู้สึกว่าการกำลังอยู่ในสังคมสยามที่ยิ่งใหญ่และมีอารยะ เป็นการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมตะวันออก พยายามสร้างสังคมไทยให้เป็นไทยแท้ ด้วยการให้สวมหมวก ถิ่นมือ และรองเท้า นั่งโต๊ะเก้าอี้ และประพฤติปฏิบัติตน ตามแบบวัฒนธรรมตะวันตก หลวงวิจิตรวาทการ โดยใช้บทละครประวัติศาสตร์เป็นพาหนะในการนำความคิดเรื่อง “ชาตินิยม” ไปสู่ประชาชน เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาล (Buranamart, 1985)

ในสมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หลวงวิจิตรวาทการ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ กรรมการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ กรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ ประธานคณะที่ปรึกษาองค์การแห่งรัฐ กรรมการบริหารสภาวิจัยแห่งชาติ เลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ ตลอดจนกรรมการสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ เกษตรศาสตร์ แพทยศาสตร์ ศิลปากร นับเป็นบทบาทที่หลากหลายและมีความสำคัญอย่างยิ่ง นอกจากนี้ หลวงวิจิตรวาทการมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการร่างสุนทรพจน์ให้นายกรัฐมนตรีในโอกาสต่าง ๆ จำนวนมาก เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2502 แม้ในปีสุดท้าย พ.ศ. 2505 ได้เขียนขึ้นอีกหลายเรื่อง บทบาทการเมืองของหลวงวิจิตรวาทการขึ้นถึงจุดสูงสุดและสิ้นสุดในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (Wichitwathakan, 1968)

ในช่วงเวลาที่หลวงวิจิตรวาทการ เป็นอธิบดีกรมศิลปากร ท่านได้แต่งบทละครประวัติศาสตร์จำนวนมาก และบทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการแต่ละเรื่องมีเนื้อหาปลุกเร้าใจให้รักชาติบ้านเมือง โดยเน้นให้เห็นถึงถิ่นกำเนิดของชนชาติไทย การถูกชาติอื่นมารุกราน การกอบกู้เอกราชของชาติ ความเจริญรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่ของชาติในอดีต ทั้งนี้ ได้สอดแทรกทัศนคติเกี่ยวกับ “ลัทธิชาตินิยม” ให้แก่ประชาชน โดยการย้ำอยู่เสมอว่า ความรักชาติต้องอยู่เหนือสิ่งอื่นใด การยอมสละแม้กระทั่งชีวิตและเลือดเนื้อเพื่อชาติ หลวงวิจิตรวาทการแต่งบทละครประวัติศาสตร์โดยการเลือกประวัติศาสตร์ตอนที่สำคัญและน่าประทับใจจากประวัติศาสตร์ชาตินิยมของท่าน หรือนำชื่อเมือง ภูมิภาคประเทศหรือชื่อบุคคลในประวัติศาสตร์มาผูกเรื่อง (Buranamart, 1985) โดยบทละครที่โดดเด่นประวัติศาสตร์ ได้แก่ บทละครเรื่อง “นเรศวรประกาศอิสรภาพ” เป็นบทละครที่แสดงถึงความเก่งกล้าและความยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษไทยหรือวีรบุรุษไทยในอดีต การปลุกใจให้รักชาติโดยการแสดงความ

เก่งกล้าและความยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษไทย โดยเลือกประวัติศาสตร์ตอนสำคัญที่เกี่ยวกับการกู้เอกราชของชาติ การดำเนินเรื่องสำคัญให้เป็นไปตามประวัติศาสตร์แบบทฤษฎีมหาบุรุษ แสดงความเก่งกล้าของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช บทละครเรื่อง “พระราชธิดาพระร่วง” การปลุกใจให้รักชาติ โดยแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองและอาณาเขตที่กว้างใหญ่ไพศาลของชาติไทยสมัยสุโขทัย บทละครเรื่อง “เลือดสุพรรณ” หลวงวิจิตรวาทการ มีทัศนคติต่อความรักว่า “ความรักอย่างแท้จริงนั้นคือ การยินดีสละผลประโยชน์ของตนเพื่อชาติ” หลวงวิจิตรวาทการพยายามปลุกฝังทัศนคตินี้ให้แก่ประชาชน โดยนำหลักจิตวิทยามาใช้ในการผูกเรื่อง บทละครเรื่อง “ราชมนู” แสดงความเก่งกล้าสามารถของพระเจ้ากรุงธนบุรี ในการกอบกู้อิสรภาพของไทยจากการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ครั้งที่ 2 แก่นของเรื่อง อยู่ที่ว่า ความรักชาติอยู่เหนือความรักอื่น บทละครเรื่อง “พระเจ้ากรุงธน” หลวงวิจิตรวาทการ ได้แสดงทัศนคติต่อคนจีนว่า ไทยกับจีนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังที่พระเจ้ากรุงธนบุรีซึ่งมีเชื้อสายจีน และคนอาสาชาวจีน ซึ่งเต็มใจจะตายเพื่อเมืองไทย ได้ช่วยกันกอบกู้เอกราชของชาติไทยจากพม่าได้สำเร็จ บทละครเรื่อง “ศึกถลาง” หลวงวิจิตรวาทการ ใช้ความคิดเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของเผ่าไทย ในบทละครเรื่อง “ศึกถลาง” หลวงวิจิตรวาทการ ได้นำความคิดนี้สอดแทรกในคำพูดของตัวละครสำคัญในตอนจบเรื่องว่า “แหลมทองเป็นถิ่นของไทย ไทยต้องรักใคร่กลมเกลียวกัน เพื่อรักษาแหลมทองของเราไว้” เป็นต้น บทละครเรื่อง “เจ้าหญิงแสนหวี” การปลุกฝังความคิด “แผนการรวมเผ่าไทย” ไปสู่ความเป็นมหาอำนาจ หลวงวิจิตรวาทการ นำแนวความคิดการรวมชนชาติไทยเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อความเป็นปึกแผ่น ความมั่นคงของชาติ บทละครเรื่องเจ้าหญิงแสนหวี แก่นของเรื่อง แสดงให้เห็นว่าชาวเชียงใหม่เป็นเชื้อชาติไทย และการที่เมืองเชียงใหม่จะอยู่รอดได้นั้นต้องรวมกับกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นเชื้อสายชนชาติไทยเหมือนกัน นอกจากนี้ยังมีบทละครประวัติศาสตร์อีกจำนวนมากที่ประพันธ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2490-2500 ได้แก่ บทละครประวัติศาสตร์เรื่อง ตายดาบหน้า สิวราชเดช ครุฑดำ อานุภาพพ่อขุนรามคำแหง อานุภาพแห่งความเสียสละ (พ.ศ. 2498) อานุภาพแห่งความรัก และอานุภาพแห่งศีลสัตย์ เป็นต้น (Wichitwathakan Anusorn Vol. 1, 1962)

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หลวงวิจิตรวาทการได้เขียนนวนิยายออกมามากมาย นวนิยายที่เขียนส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องอิงประวัติศาสตร์ ปรัชญาชีวิต นวนิยายที่โดดเด่น ได้แก่ นวนิยายเรื่อง “ดอกฟ้าจำปาศักดิ์” เป็นนวนิยายที่บ่งชี้ถึงความรักชาติ เสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส หลังจากที่ได้สู้รบกลับคืนมาได้ในระยะสั้น นวนิยายเรื่อง “ฟากฟ้าสาละวิน” เป็นเรื่องที่เขียนขึ้นเกี่ยวกับประเทศพม่า นวนิยายอีกเรื่อง คือ “บัลลังก์เชียงรุ่ง” หลวงวิจิตรวาทการได้มีโอกาสไปเยือนดินแดนแถบนี้ วรรณกรรมเรื่อง “ชนชาติไทย” วรรณกรรมเรื่องนี้ถูกเรียบเรียงขึ้นในปี 2504 โดยอาศัยงานเขียนของ นายแพทย์ชาวอเมริกัน ชื่อ William Clifton Dodd D.D. ซึ่งเขียนผลงานเรื่อง “The Tai Race: Elder Brother of the Chinese, Results of Experiences, Exploration and Research” ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 1886 หลวงวิจิตรวาทการแบ่งออกเป็น 2 ภาคใหญ่ คือภาคที่ 1 ว่าด้วยชนเชื้อชาติไทยทั่วไป และภาคที่ 2 ว่า

ด้วยเรื่องราวของชนเชื้อชาติไทยแต่ละสาขา เช่น ไทยล้านช้าง ไทยอาหม ไทยใหญ่ วรรณกรรมเรื่อง “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย” ถูกเรียบเรียงในปี 2505 หลวงวิจิตรวาทการได้จับจุดสำคัญของโครงสร้างระบบเศรษฐกิจไทยมาวิเคราะห์โดยเฉพาะประเด็นเรื่อง การกล่าวถึงแรงงานในอดีต กล่าวถึงเรื่องที่ดิน และกล่าวถึงเรื่อง “ศักดินา” หลวงวิจิตรวาทการได้เขียนไว้ค่อนข้างตรงไปตรงมา และกล่าววิพากษ์วิจารณ์ระบบเศรษฐกิจไทยบางส่วน เช่น เศรษฐศาสตร์เป็นเรื่องปฏิกิริยา เพราะการที่จะปรับปรุงเศรษฐกิจของประชาชนให้ดีขึ้นนั้น ไม่สามารถทำได้ด้วยวิธีอื่นนอกจากการปฏิวัติ การที่จะแก้ไขสภาพการณ์อย่างนี้ งานชิ้นนี้เป็นผลงานประวัติศาสตร์ชิ้นสุดท้ายที่หลวงวิจิตรวาทการ ผลิตขึ้น ขณะที่ยังทำงานในรัฐบาลของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (Rangsiyanon, 2010)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้มีความสำคัญทางการเมืองอยู่ในชนชั้นปกครองซึ่งต้องการสร้างความรักชาติโดยใช้ลัทธิชาตินิยม ดังนั้น ทศกคิตต่าง ๆ ของหลวงวิจิตรวาทการที่แสดงออกมาในงานประพันธ์ โดยเฉพาะงานประพันธ์ประเภทประวัติศาสตร์ ท่านใช้จิตวิทยาในการผูกเรื่องให้คนดูประทับใจในบทบาทของตัวละคร ดังนั้น ละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการมีอิทธิพลต่อประชาชนจนถึงปัจจุบัน

2. การศึกษากระบวนการสื่อสารทางการเมืองของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการผ่านวรรณกรรมในช่วงเวลาปี พ.ศ. 2481-2505 พบว่า กระบวนการในการสื่อสารอุดมการณ์ชาตินิยมของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ โดยใช้ทฤษฎีการสื่อสารของ Berlo (1960) นั้นสรุปแยกเป็นแต่ละองค์ประกอบได้ดังนี้

1) ผู้ส่งสาร (Sender) หลวงวิจิตรวาทการ มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์ค่านิยมและปลูกฝังลัทธิชาตินิยมให้แก่ประชาชนเป็นอย่างมาก ผลงานของหลวงวิจิตรวาทการ ส่งอิทธิพลต่อประชาชนทุกชั้นอย่างกว้างขวาง ทั้งทางหนังสือวิชาการ ปาฐกถา นวนิยาย และเพลงปลุกใจให้รักชาติ

2) สาร (Message) หลวงวิจิตรวาทการแต่งบทละครประวัติศาสตร์ โดยการเลือกประวัติศาสตร์ตอนที่สำคัญและน่าประทับใจจากประวัติศาสตร์ชาตินิยมโดยนำชื่อเมือง ภูมิภาค หรือ ชื่อบุคคลในประวัติศาสตร์มาผูกเรื่อง สร้างตัวละครและสร้างบทบาทให้ตัวละคร ขณะเดียวกันก็ซึมซับความคิดเกี่ยวกับ “ลัทธิชาตินิยม” อาทิ บทละครเรื่อง “เลือดสุพรรณ”

3) ช่องทางการส่งสาร (Channel) หลวงวิจิตรวาทการแต่งบทละครประวัติศาสตร์โดยการเลือกประวัติศาสตร์ตอนที่สำคัญและน่าประทับใจจากประวัติศาสตร์ชาตินิยมโดยนำชื่อเมือง ภูมิภาค หรือ ชื่อบุคคลในประวัติศาสตร์มาผูกเรื่อง สร้างตัวละครและสร้างบทบาทให้ตัวละคร ได้แก่ เนเรศวร ประกาศอิสรภาพ, พระราชธิดาพระร่วง, เลือดสุพรรณ, ราชมนู, พระเจ้ากรุงธน, คีตกลาง, เจ้าหญิงแสนหวี, เบญจเพส, นานเจ้า, พ่อขุนผาเมือง, ตายดาบหน้า, สี่ราชเดโช และครุฑดำ เป็นต้น

4) ผู้รับสาร (Receiver) ในเบื้องต้นผลงานของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ คือ ชนชั้นกลางเป็นสำคัญเป็นเพราะเป็นผู้ที่มีการศึกษา ซึ่งจะสามารถอ่านออกเขียนได้ อีกทั้งการกระตุ้นอุดมการณ์ชาตินิยมให้แก่ชนชั้นกลางที่มีเพิ่มขึ้น เพื่อจะเป็นอนาคตของชาติต่อไป แต่เมื่อนวนิยายได้มีการจัดทำ

เป็นละครผ่านวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ทำให้อุดมการณ์ชาตินิยมสามารถส่งถึงชาวบ้านและผู้คนทั่วประเทศได้อีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อ 1) ศึกษาบริบททางการเมืองผ่านผลงานของพลตรีหลวงวิจิตร-วาทการ ที่ส่งผลต่อการสื่อสารทางการเมืองปี พ.ศ. 2481-2505 พบว่า หลวงวิจิตรวาทการ กลับมาใช้ชีวิตเป็นนักประพันธ์ เขียนสารคดี และนวนิยาย ประสบความสำเร็จในชีวิตนักเขียน หลวงวิจิตร-วาทการ จึงได้กลับเข้าสู่สภานักการเมือง ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ ในรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2494-2495) และในรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ บทบาทสำคัญที่สุดของหลวงวิจิตรวาทการ ในฐานะนักการเมืองและนักชาตินิยม คือ เป็นต้นความคิดในการเปลี่ยนชื่อของประเทศไทย เป็นประเทศไทย จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงแต่งตั้งหลวงวิจิตรวาทการ ให้เป็นประธานคณะกรรมการ นำเรื่องเปลี่ยนชื่อประเทศเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร เปลี่ยนชื่อประเทศไทย เป็นประเทศไทย (Buranamart, 1985) ในช่วงเวลาที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่องอำนาจนั้น หลวงวิจิตรวาทการ ได้รังสรรค์งานเขียนที่นำเอาลัทธิชาตินิยม มาสนับสนุนอุดมการณ์ของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อสร้างเสถียรภาพในตำแหน่งอย่างมากมาย งานเขียนที่โดดเด่นในช่วงปี พ.ศ. 2475-2500 ได้แก่ หวังรักเหวลึก, พานทองรองเลียด, ดอกฟ้าจำปาศักดิ์, ฟากฟ้าสาละวิน, สวรรค์ยังไม่ทอดทิ้งข้าพเจ้า, ยอดเศวตฉัตร, ผจญชีวิต, ครุฑดำ, เสน่ห์นาง, กรุงแตก, ใครฆ่าพระเจ้ากรุงธน, เจ้าแม่จามรี, เจ้าแม่สาธิตา, บ่มรัก, บุษบาอาธรรม, สมร, ลูกเมียเก่า, อนาคตของชาตินวนิยายเรื่องที่บ่งชี้ถึงความรักชาติ เสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส หลังจากที่ได้สู้รบกลับคืนมาได้ในระยะสั้น คือ นวนิยายเรื่อง “ดอกฟ้าจำปาศักดิ์” คำนำของเรื่องได้บ่งบอกอย่างชัดเจนถึงความบอบช้ำที่หลวงวิจิตรวาทการ ได้รับภาพสะท้อนจากยุคเชื้อผู้นำชาติพันธุ์ ในบทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ แสดงถึงการปลูกฝังความคิด “ชาตินิยม” และ “แผนการรวมเผ่าไทย” ไปสู่ความเป็นมหาอำนาจ โดยอาศัยศิลปะการละครเป็นเครื่องมือทางการเมืองสำหรับปลูกจิตสำนึกประชาชนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม สอดคล้องกับแนวคิดของ Chaochuti (2011) กล่าวว่า ชาตินิยมในเชิงรุกหรือเชิงก้าวร้าว (Aggressive) ที่เน้นการให้กำลังทหาร (Militaristic) และเน้นการขยายดินแดนหรือการขยายอำนาจไปครอบครองดินแดนอื่น โดยชาตินิยมของประเทศมหาอำนาจยุโรปในปลายศตวรรษที่ 19 ถือเป็นชาตินิยมแบบนี้ แบบขยายอำนาจจึงเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperialism) เมื่อใดก็ตามที่กองทัพของจักรวรรดิ สามารถล่าอาณานิคมใหม่ ๆ ได้ ประชาชนก็จะหลงกันอย่างอีกเหิม กระตือรือร้น เป็นความฮึกเหิมในการมีจักรวรรดิที่ใหญ่โตหรือเรียกได้ว่าเป็นความผยองในชาติของตนว่า เป็นชาติที่ดีที่สุดเหนือกว่าชาติอื่นทั้งปวง โดยไม่จำเป็นต้องมีเหตุผล

ชาตินิยมแบบขยายอำนาจต้องการระบอบวินัย และการเชื่อฟังผู้นำที่มีหนึ่งเดียวอย่างไม่มีเงื่อนไข และด้วยเหตุนี้ชาตินิยมแบบนี้จึงมีแนวโน้มที่ต้องการให้มีการฟื้นฟูระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

บทบาททางการเมืองของหลวงวิจิตรวาทการ ในยุคสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถึงชาติคุณสมบัติทางชาติตระกูลแต่อาศัยคุณสมบัติอื่น ๆ จึงสามารถสร้างเนื้อสร้างตัวขึ้นมาเป็นขุนนาง ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงวิจิตรวาทการ” เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475 ชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการ ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับระบอบใหม่ จนกระทั่งภายหลังก็ยังเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ลักษณะความแตกต่างพิเศษของหลวงวิจิตรวาทการ กับผู้มีบทบาททางการเมืองคนอื่น คือ เป็นนักคิด นักเขียน ในทางตรงกันข้ามก็กล่าวได้ว่า นักเขียนจำนวนมากไม่อาจจะแข่งขันกับหลวงวิจิตรวาทการ แม้ว่าบทบาททางการเมืองจะสิ้นสุดไปพร้อมกับละครแห่งชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการ เอง แต่ผลงานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ ก็ยังเป็นงานที่ได้รับความนิยมของนักอ่านอย่างยาวนาน ในเรื่องของมรดกทางภูมิปัญญาแล้ว การประสบความสำเร็จในหน้าที่นักประพันธ์ทั้งชื่อเสียงและรายได้ โดยประเมินจากความสำเร็วจำนวนยอดพิมพ์หนังสือ ซึ่งถือกันว่าสูงมากในยุคสมัยนั้น การเป็นผู้มีความรอบรู้ทั้งเรื่องไทยกับสากลดี สอนให้คนรักงาน รักที่จะเรียนรู้วิธีการทำงาน วิธีการทำงานและสอนให้หาวิชาความรู้ สิ่งพิมพ์ ทำให้ข้อความหรือเสียงของหลวงวิจิตรวาทการยังคงอยู่ นับว่าหลวงวิจิตรวาทการ มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อคนหลายกลุ่ม

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อ 2) เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารทางการเมืองของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการผ่านวรรณกรรมในช่วงเวลาปี พ.ศ. 2481-2505 พบว่า กระบวนการสื่อสารทางการเมืองผ่านงานเขียนของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ในช่วงเวลาปี 2481-2505 ผู้ส่งสาร (Sender) พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้สนใจศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ จึงมีในหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านภาษา ประวัติศาสตร์ จิตวิทยา กฎหมาย การเมือง ปรัชญา วรรณคดี บทละครประกอบกับการได้ทำงานในกระทรวงการต่างประเทศ การเดินทางไปยังประเทศต่าง ๆ ทำให้ได้ประสบการณ์และทักษะมากมาย ดังนั้น จึงถือว่าผู้ส่งสารเป็นผู้นำที่มีคุณสมบัติของผู้ส่งสารที่ดี คือมีทักษะในการสื่อสารมีความรู้ในเรื่องอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นอย่างดี และมีทัศนคติของลัทธิชาตินิยมอย่างแรงกล้า จึงทำให้ผู้ส่งสารมีความน่าเชื่อถืออย่างยิ่ง สาร (Message) สารที่ส่งออกไปนั้นนอกจากจะมีอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นหลักแล้ว ยังมีการเสริมความรู้ต่าง ๆ เพิ่มเติม เพื่อให้ผู้ผ่านได้ประสบการณ์และความสนุกสนานเพลิดเพลินด้วย อาทิความรักชาตินิยมเชื้อชาติเดียวกัน เป็นอุดมการณ์ที่คนไทยทุกคนต้องถือเป็นแนวปฏิบัติปลูกฝังเข้าไปในจิตใจของคนไทย ชาติไทยเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่กว่าประเทศเพื่อนบ้านในอาณานิคมนี้ ชาติไทยเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีวีรบุรุษที่กล้าหาญและเก่งกาจมากมาย ผู้ที่มีอุดมการณ์ชาตินิยม จะเป็นผู้ที่ใฝ่รู้ มีความอดทนพากเพียรที่จะดำเนินนโยบายนำพาประเทศไปสู่ความเจริญ ช่องทางการส่งสาร (Channel) เป็นงานเขียนประเภทนวนิยาย และเมื่อมีการนำนวนิยายทำเป็นบทละครผ่านวิทยุและโทรทัศน์ ส่วนนวนิยายบางเรื่องมีการตีพิมพ์ซ้ำ ๆ ด้วย อาทิ นเรศวรประกาศอิสรภาพ, พระราชธิดาพระร่วง, เลือดสุพรรณ, ราชมนู, พระเจ้ากรุงธน, ดิถีกลาง, เจ้าหญิงแสนหวี, เบญจเพส, น่านเจ้า,

พ่อขุนผาเมือง, ตายตาบหน้า, สี่หราชเดโช และครุฑดำ เป็นต้น ผู้รับสาร (Receiver) ในเบื้องต้นผลงานของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ คือชนชั้นกลางเป็นสำคัญเป็นเพราะเป็นผู้ที่มีการศึกษา ซึ่งจะสามารถอ่านออกเขียนได้ อีกทั้งการกระตุ้นอุดมการณ์ชาตินิยมให้แก่ชนชั้นกลางที่มีเพิ่มขึ้น เพื่อจะเป็นอนาคตของชาติต่อไป แต่เมื่อนวนิยายได้มีการจัดทำเป็นละครผ่านวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ทำให้อุดมการณ์ชาตินิยมสามารถส่งถึงชาวบ้านและผู้คนทั่วประเทศได้อีกด้วย จึงนับได้ว่ากระบวนการสื่อสารทางการเมืองผ่านงานเขียนในนวนิยายของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ สามารถปลูกฝังความคิดอุดมการณ์ไปสู่คนไทยได้อย่างกว้างขวางในยุคนั้นและยังถ่ายทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับแนวคิดของ Berlo (1960) กล่าวว่า การสื่อสารจะมีประสิทธิผลมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 4 ประการนี้ดังนี้

1. ผู้ส่งข่าว (Sender) เป็นผู้ริเริ่มในการติดต่อสื่อสาร อาจเป็นการส่งข่าวสารจากแหล่งข่าวสารที่ทางการหรือไม่เป็นทางการ แหล่งข่าวที่เป็นทางการอาจเป็นธุรกิจที่มุ่งหวังกำไรหรือเป็นองค์กรที่ไม่มุ่งหวังกำไรก็ได้

2. ข่าวสาร (Message) เป็นความนึกคิด ความคิด ทศนคติ ภาพลักษณ์ หรือข้อมูลอื่น ๆ ซึ่งผู้ส่งข่าวสารต้องการที่จะส่งไปยังผู้รับข่าวสารที่กำหนดไว้ ข่าวสารนั้นอาจเป็นข้อความหรือคำพูด (Verbal) หรือการใช้สัญลักษณ์ (Nonverbal) หรือใช้ทั้งสองอย่างร่วมกัน กล่าวคือ ข่าวสารที่ใช้คำพูด (Verbal) อาจเป็นลายลักษณ์อักษรหรือการพูด โดยทั่วไปแล้วเกี่ยวข้องกับข้อมูลด้านผลิตภัณฑ์และบริการ ข่าวสารที่ใช้คำพูดจะใช้ร่วมกับภาพ หรือการสาธิตการทำงานของสินค้าหรืออื่น ๆ ซึ่งให้ข้อมูลแก่ผู้รับข่าวสารได้ดีกว่าการใช้คำพูดอย่างเดียว ส่วนข่าวสารที่ไม่ใช่คำพูด (Nonverbal) คือการติดต่อสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์ (Symbolic Communication) เช่นการใช้โลโก้ตราของสินค้า

3. ช่องทางข่าวสาร (Channel) หมายถึง สื่อหรือช่องทางที่ข่าวสารถูกส่งผ่านช่องทางการติดต่อสื่อสาร ได้แก่ การสนทนาระหว่างพนักงานขายกับลูกค้า และการติดต่อสื่อสารโดยไม่ใช้บุคคลเป็นรูปแบบการใช้สื่อมวลชน (Mass Media) ได้แก่ สื่อกระจายเสียง เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ป้ายโฆษณา หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น คอมพิวเตอร์ รวมถึงสื่อเฉพาะกิจ เช่น แคตตาล็อก แผ่นพับ เป็นต้น

4. ผู้รับข่าวสาร (Receiver) ในการติดต่อสื่อสาร ผู้รับข่าวสารจะเป็นกลุ่มผู้มุ่งหวังหรือกลุ่มเป้าหมาย (Target Audience) โดย Berlo (1960) อธิบายถึงผู้รับสารว่าจะต้องมีปัจจัยหลัก ๆ อยู่ 4 ประการ ได้แก่ (1) ความสามารถและความชำนาญในการสื่อสาร (Communication Skill) ความสามารถในการฟัง การตีความ การจับใจความของผู้รับสาร (2) ความรู้ (Knowledge) ความรู้ขั้นพื้นฐานในการอ่านออก เขียนได้ของบุคคล (3) ทศนคติ (Attitudes) การรับรู้ ความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็นที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาทิ ทศนคติต่อตนเอง ทศนคติต่อเนื้อหาสาร ทศนคติต่อผู้ส่งสาร (4) ระบบสังคมและวัฒนธรรมของผู้รับสาร (Social and Cultural System) ระบบสังคมและวัฒนธรรมนี้ก็จะเป็นส่วนหนึ่ง

ที่ผู้รับสารจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษาวิเคราะห์ผู้รับสารก่อนเสมอ เพื่อจัดกระบวนการสื่อสารให้เหมาะสมกับการสื่อสาร

องค์ความรู้ใหม่

1. ผู้วิจัยได้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ ในช่วงเวลา ปี พ.ศ. 2481-2505

2. ผู้วิจัยสามารถมองเห็นกระบวนการสื่อสารทางการเมือง ผ่านงานเขียนของพลตรี หลวงวิจิตรวาทการ เกี่ยวกับเรื่อง “ชาตินิยม” ในช่วงเวลาปี 2481-2505 ผู้ส่งสาร (Sender) ผู้ส่งสารเป็นผู้นำที่มีคุณสมบัติของผู้ส่งสารที่ดี มีทักษะในการสื่อสารมีความรู้ในเรื่องอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นอย่างดี และมีทัศนคติของลัทธิชาตินิยมอย่างแรงกล้า จึงทำให้ผู้ส่งสารมีความน่าเชื่อถืออย่างยิ่ง สาร (Message) ที่ส่งออกไปนั้นนอกจากจะมีอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นหลักแล้ว ยังมีการเสริมความรู้ต่างๆ เพิ่มเติม เพื่อให้ผู้ผ่านได้ประสบการณ์และความสนุกสนานเพลิดเพลินด้วย ช่องทางการส่งสาร (Channel) เป็นงานเขียนประเภทนวนิยาย บทละครผ่านวิทยุและโทรทัศน์ และผู้รับสาร (Receiver) ชนชั้นกลางเป็นเพราะเป็นผู้ที่มีการศึกษา ซึ่งจะสามารถอ่านออกเขียนได้ อีกทั้งการกระตุ้นอุดมการณ์ชาตินิยมให้แก่ชนชั้นกลางที่มีเพิ่มขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารทางการเมืองผ่านวรรณกรรมกับนักการเมืองคนอื่น ๆ ที่ประสบความสำเร็จ เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสาร ตลอดจนศึกษาภูมิหลังทางการเมืองว่าลักษณะอย่างไร

2. ควรมีการศึกษากระบวนการสื่อสารอุดมการณ์ทางการเมืองของนักการเมืองและพรรคการเมืองว่ามีอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเช่นไร

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างทางโครงสร้างของบทละครสมัยใหม่ที่ดัดแปลงจากวรรณกรรมของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ และความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับศิลปะแขนงอื่น ๆ โดยเฉพาะศิลปะการละครที่ทำให้เห็นการดำรงอยู่อย่างมีชีวิตของวรรณกรรมไทยมรดกในยุคใหม่

2. ควรศึกษาบทละครอิงประวัติศาสตร์ในสมัยปัจจุบันที่เดินตามบทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ อาทิ บทละครอิงประวัติศาสตร์ของ สมภพ จันทระประภา ในฐานะที่ได้แนวความคิดในการนำเนื้อหาประวัติศาสตร์มาแต่งเป็นบทละครเพื่อกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

References

- Berlo, D. K. (1960). *The Process of Communication: An Introduction to Theory and Practice*. Holt, Rinehart and Winston.
- Buranamart, P. (1985). *Luang Wichitwathakan and Historical Plays*. Thammasat University & The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities.
- Chaochuti, T. (2011). For the Love of the Mother(Land): Psychoanalysis and Nationalism in Two Thai Novels by Thommayanti. *South East Asia Research*, 23(4), 535–551.
<https://doi.org/10.5367/sear.2015.0279>
- McNair, B. (2011). *An Introduction to Political Communication* (5th ed.). Routledge.
- Nimpanich, J. (2008). *Qualitative Research in Political Science and Public Administration* (2nd ed.). Chulalongkorn University.
- Rangsiyanon, V. (2010). *Quotes & Thoughts of Luang Wichitwathakan*. (5th ed.). Sangsan Book.
- Wichitwathakan Anusorn Vol. 1*. (1962). Ratchadarom.
- Wichitwathakan, P. (1968). *Discourse by Luang Wichitwathakan*. Sermwit Bannakhan.